

Göç ve Kentleşme Sürecinde Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi

Fatma ŞENCAN^{1,*}, Kadir CANATAN²

¹ Dr. – Üsküdar Belediyesi, İstanbul, Türkiye - ORCID: 0000-0003-1203-9511

² Prof. Dr. – İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye - ORCID: 0000-0003-2358-6051

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (2), 115-125

Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ	ÖZ
<p>Yayın geçmişi: Gönderilen tarih: 17 Eylül 2020 Kabul tarihi: 25 Aralık 2020 Yayınlanma tarihi: 30 Aralık 2020</p>	<p>Bu makalede, İstanbul'un Üsküdar İlçesine bağlı, kentleşme sürecinin devam ettiği mahallelerden Yavuztürk veya Kirazlıtepe Mahallelerine göçle gelmiş ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın analizi yapılmıştır. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle, madde kullanan ve okul terki yaşamış 13 ergen ile onların sosyal bağlamlarında etkileşimde buldukları farklı alanlardan 27 katılımcı olmak üzere toplam 40 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların betimsel bir analize tabi tutulması neticesinde kentleşme sorunlarının devam ettiği mahallelerde yaşayan göçmen aileler ve çocuklarının kente uyum sürecinde maruz kaldığı sorunlar, ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumlarının çocuk yetiştirme ve madde kullanım tutumlarına etkisi, ergenlerin yakın çevresinde olumlu rol modellerin eksikliği veya yanlış rol modellerin varlığı, akran gruplarının madde kullanımına karşı yaklaşımları ve sosyal medyanın ergenlerin bu maddeleri kullanmaya yönelten belirleyici etkenler olduğu görülmüştür. Bu çalışma, söz konusu iki mahallede yaşayan ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamı geniş bir örneklem üzerinden inceleyen nitel bir çalışma yaparak ilgili yönlerden alandaki eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle herhangi bir sebeple okul terki yaşamış ergenlerin araştırmaya dâhil edilmesi, bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır.</p>
<p>Anahtar kelimeler:</p> <p>Madde kullanımı Ergenlik Sosyal bağlam Kentleşme</p> <p>Key words:</p> <p>Substance use Adolescent Social context Urbanization</p>	<p>ABSTRACT</p> <p>In this study, the social context of the adolescents who migrated to Yavuztürk or Kirazlıtepe neighborhoods in Üsküdar District of İstanbul, which are under the urbanization Project, was analysed. In this context, a total of 40 interviews were conducted using a semi-structured interview technique, including 13 adolescents who have dropped out of the school and 27 participants from different areas in their social context. As a result of a descriptive analysis of the obtained findings, the challenges immigrant families and their children living in the neighborhoods where urbanization problems continue face during the adaptation process, the impact of the socioeconomic status of the families on raising children and their attitude toward substance use, the lack of positive role models in their immediate surroundings or the presence of wrong role models, the approaches of peer groups towards substance use and the social media's orientation are determining factors for adolescents use of these substances. This study aims to fill a gap in the literature by studying the social context of the adolescents that drags them to substance use in the aforementioned neighborhoods through qualitative methods with a large number of participants. Particularly, inclusion of the adolescents who have dropped out of the school is a distinctive feature of the study.</p>

1. Giriş

Bireysel ve toplumsal etkileri bakımından küresel bir olgu haline gelen madde kullanımına bağlı problemler, sadece kullanan bireyler için değil toplum sağlığı açısından da çeşitli riskler içermektedir. Sosyal bir problem olarak toplumda inşasına ve yaygınlaşmasında rol oynayan etkenler değişkenlik gösterse de genel kanı artık bağımlılığın bireysel bir sorun olmadığı yönündedir. Tekli ve çoklu etkenlerin karmaşık bir örüntü oluşturduğu bağımlılık problemi insan yaşamının her dönemi için tehdit oluşturmakla birlikte ergenlik dönemi; bu dönemin kendine özgü gelişim özellikleri dikkate alındığında daha fazla hassasiyet içermektedir (Patton vd.,

2004:1-2). Bu sebeple, bu araştırma kapsamında ergenlerin etkileşim halinde olduğu sosyal çevrelerindeki risk etkenleri ile bu etkenlerin madde kullanımına yönelmedeki etkileri ele alınmıştır.

Tüm dünya ile beraber Türkiye'de de artan madde ve diğer bağımlılık türleri günümüzün önemli sosyal sorunları arasında yer almaktadır. İlk bakışta madde bağımlılığı bireyin kişisel bir tercihi gibi görünse de kısa süre içerisinde hem kullanan kişi hem de yakın çevresini etkileyerek toplumun diğer üyeleri için de ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu çok boyutlu problemi ele alırken tarihsel gelişim süreci içinde bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek, maddenin kötüye kullanımına etki eden bireysel ve sosyal etkenlerin karşılıklı etkileşimini anlamaya da yardımcı olacaktır. Örneğin

* Sorumlu yazar e-mail adresi: sencanfatma@gmail.com

günümüzde sigara gibi maddelerin kullanım yaşının 10 yaş gibi çocukluk yaşlarına düşmesi tehlikenin boyutunu görmek açısından önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkaç vd., 2018: 227). Bu bakımdan gençleri tehdit eden madde bağımlılığı riskinin birçok boyutta ve farklı yöntemlerle ele alınması gerekmektedir.

Sosyal bir problem olarak madde kullanımının kentleşme sürecinin devam ettiği yerlerde daha görünür hale gelmesi göç-kentleşme ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır. Çocuk yaşta göç eden ya da göçmen bir ailede dünyaya gelen bireyler kültürel farklılıklar arasında baskılanır. Aileleri tarafından kendi kültürleri içinde muhafaza edilmeye çalışılan gençler, değişen sosyal çevreye uyum sağlarken çelişkili durumlara karşılaşır. Değişen koşulların ve yaşam alanlarının gençlerin madde kullanımına yönelmesindeki önemine bir röportajında dikkat çeken Ögel, 2005'lere kadar sosyoekonomik düzeyi yüksek bireyler arasında görülen madde kullanımının bu tarihten sonra sağlıklı kentleşmenin olduğu yerlere kaydığını, bunun sebebinin de buralarda yaşayan gençlerin kent yaşamının ayrılmaz parçaları olan parklar, spor merkezleri, sinema ve kafe gibi sosyokültürel gelişimlerine katkıda bulunacak yerlerden yoksun olmalarıyla ilişkilendirmektedir (Yılmaz, 2017).

Sosyal bilimler açısından kişiyi madde kullanımına yönelten sebeplerin araştırılması ve bilimsel yaklaşımla ortaya koyulması hem koruyucu çalışmalar açısından hem de önleme programlarının başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle de değişen fiziki ve sosyal koşullara uyum sağlama sürecinde dayanıklılık özelliği az olan risk gruplarının belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması, bu gruplar arasında madde kullanımının yaygınlaşmasını önlemek açısından gereklidir. Kırsaldan farklı sebeplerle kentlere göç eden ve kent yaşamına sonradan dâhil olan ergenler, maruz kaldıkları sorunlar açısından dezavantajlı grupları oluşturabilmektedir. Bu grupları madde kullanımına yönelten etkenlerin sosyal bağlamının ele alınmasını amaçlayan çalışmada, ergenlik döneminde madde kullanımına yönelen bireylerin sosyal bağlamının madde kullanım tutumlarını nasıl etkilediği, Kirazlıtepe ve Yavuztürk Mahallelerine göç yoluyla yerleşen ergenler üzerinden ele alınmaktadır.

2. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın ana problemi şu şekilde ifade edilebilir: İç göçün sonucu olarak İstanbul'un Üsküdar ilçesine göç eden ergenlerde rastlanan bağımlılık sorunu nasıl bir sosyal bağlamda meydana gelmektedir?

Bu ana problemi cevaplandırmak için şu alt sorulara cevap aranmaktadır.

- İstanbul'un Üsküdar ilçesine göç eden ailelerin kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığı problemler nelerdir?
- Kentleşme sürecinin devam ettiği mahallelerde yaşayan ergenlerde madde kullanımı ne zaman ve nasıl başlamaktadır?
- Ergenlerin gelip yerleştiği ve hayata katıldığı sosyal çevrede hangi riskler bağımlılığı teşvik etmektedir?
- Aile ve yakın çevrenin madde kullanımı, ergenler açısından madde kullanım riski oluşturur mu?
- Bağımlılık etkisi olan maddeleri kullanan ergenlerin maruz kaldığı sorunlar nelerdir?
- Örgün eğitime ara vermiş ya da terk etmiş ergenlerin boş zaman aktiviteleri nelerdir ve bu aktivitelerin madde kullanımı ile ilişkisi var mıdır?

- Medya ve sosyal iletişim ağları madde bağımlılığı riskini artırır mı?

İnsan yaşamını ve toplumsal değişmeyi bugün olduğu gibi gelecekte de şekillendirmeye devam edecek olan göçün -sebepleri değişkenlik gösterse de- sonuçlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, göç ve kentleşme sürecini yaşayan ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlam, geniş bir örneklem üzerinden nitel bir çalışma yapılarak Üsküdar özelinde iki mahallede araştırılmıştır. Buna bağlı olarak kentleşme ve göçün ergen psikolojisine etkileri, madde kullanım tutumları ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Araştırma, ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın analizini yapan nitel çalışmalara duyulan gerekliliği karşılamayı ve ilgili yönlerden alandaki eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle herhangi bir sebeple okula devam edemeyen veya okulu terk eden ergenlerin araştırmaya dâhil edilmesi, bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada ergenlik döneminde madde kullanımına başlayan bireyleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın, bu sosyal bağlamda yer alan aile, arkadaş, mahalle sakinleri gibi paydaşların madde kullanımına nasıl bir anlam yüklediklerinin derinlemesine incelenerek analiz edilmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir (Berg, 1998:3). Nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan yorumsamacı yöntem bu çalışmanın amacına en uygun olan nitel yöntem olarak görünmektedir. Bunun sebebi, yorumsamacı yöntem sayesinde bireylerin davranış sebeplerine ve bu davranışlara yükledikleri anlamlara ulaşmanın mümkün olmasıdır (Layder, 2014:104). İnsan davranışının doğasını anlamaya odaklanan yorumsamacı yaklaşımlar, insanların dış dünyaya dair öznel deneyimleri ile onlara yükledikleri anlamların analiz edilmesi için kullanılabilirler (Layder, 2014:122).

Örneklem seçimi yapılırken Türkiye'nin herhangi bir bölgesinden doğrudan ya da aşamalı olarak Üsküdar'ın Yavuztürk veya Kirazlıtepe Mahallelerine göç etmiş ve ergenlik döneminde madde kullanımına başlamış 14-25 yaş aralığında vakalar seçilmiştir. Araştırılan grubun hassas ve kırılğan bir yapıdan oluştuğu varsayılarak, vakalara ulaşmak için tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan Kartopu Örnekleme Yöntemi uygulanmıştır. Referans olarak seçilen bir genç üzerinden diğer vakalara ulaşılmış ve gerekli kriterleri yerine getirip getirmediğini kontrol etmek için ön görüşmeler yapılmıştır. Vakalara mülakatlar öncesinde çalışmanın amacı açıklanmış ve gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişilerin zaman ve mekân seçimi kendi inisiyatiflerine bırakılmıştır. Vakalar genellikle kafe gibi dış mekanları tercih ederken, sosyal bağlamlarını oluşturan katılımcılar iş yeri ve ev gibi ortamlarda mülakat yapmayı kabul etmişlerdir. Görüşme süresi ortalama 20-25 dakika olarak ön görülmüş, ancak istedikleri veya kendilerini rahatsız hissettiklerinde bırakabilecekleri ifade edilmiştir. Önceden hazırlanan sorular vakalara okunmuş ve cevap verme tercihleri kendilerine bırakılmıştır. Görüşmeler sonradan deşifre edilmek üzere sesli kaydedilmiş, sesli kayıt istemeyen katılımcıların ifadeleri yazılı olarak not edilmiştir.

Araştırma kapsamına alınacak vakaların ve kriterlerin tespitinde, bu alandaki önceki çalışmaların literatür taramalarında öne çıkan seçim kriterlerinden faydalanılmış ve aşağıdaki kriterler belirlenmiştir;

- Ailesiyle birlikte veya tek başına herhangi bir sebeple Türkiye'nin farklı bir bölgesinden göçle gelmiş olma,
- Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerden bir veya

birkaçını ergenlik döneminde kullanıyor olma,

- Verilerin güvenilirliği açısından görüşmeden en az yirmi dört saat önce madde kullanımına ara verme,
- Devamsızlık veya başka bir sebepten dolayı örgün eğitime devam etmiyor olma,
- Araştırmanın içeriği ve önemi hakkında önceden bilgilendirilmiş olup kendi istek ve arzusuyla katılmayı kabul etmiş olma.

Araştırmada, örneklem havuzu içerisinde seçilen 13 genç ile onların yaşadığı mahallelerde görev yapan üç ortaokul idarecisi ve bir Bilgiye idarecisi, -saha çalışmasının yapıldığı mahallelerde lise düzeyinde okul olmadığı için- yakın bölgelerde bulunan Ferah ve Ünal Mahallelerinde bulunan liselerde görev yapan iki müdür yardımcısı, bağımlılık alanında hizmet veren iki dernek görevlisi ile yine bu alanda mesleki deneyimi olan üç psikolog, dört esnaf, çocukları madde kullanan dört anne, iki baba, dört mahalle muhtarı (Kirazlıtepe ve Yavuztürk muhtarlarına ilaveten Yavuztürk eski muhtarı ve komşu mahalle olan Küplüce muhtarı), Üsküdar İlçe Kaymakamı ve İlçe Milli Eğitim Müdürü olmak üzere toplamda 40 kişi ile yüz yüze görüşme teknikleri kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Örneklemin büyüklüğü tekrara düşmemek adına araştırmaya katılan vaka ve katılımcıların benzer bilgiler sunup farklı bir açılım getirmediği sayılarda sabitlenmiştir.

Az sayıda kişiyle derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilen veriler aşamalı olarak analiz edilmiştir. Veriler, önceden belirlenen kişilerle yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla toplanmış, betimleme yöntemiyle analiz edilme ve yorumlanma bakımından belirlenen programa uygun tasarlanmıştır. Ses kayıtları deşifre yöntemiyle yazıya dökülerek diğer yazılı verilerle birlikte düzenlenmiş ve temalar arası ilişkiler içerik analizine tabi tutulmuştur. Sahada araştırma sorularına verilen cevaplar betimleme analizi tekniğiyle araştırma kapsamında belirlenen temalar üzerinden alt başlıklara ayrılmış ve elde edilen veriler literatür ile bağlantılı olarak betimsel olarak analiz edilmiştir. Önceki çalışmalarla benzerlik ve farklılıklar ortaya konulurken bu çalışmada ele alınmayan ancak araştırılması uygun bulunan konular belirtilmiştir.

Bu çalışmanın yapıldığı mahalleler arasında yer alan Kirazlıtepe, Turistik Çamlıca Tepesi'nin İstanbul Boğazı'na bakan yamacında kurulmuş, yaklaşık 35.000 nüfusa sahip bir mahalledir. Kirazlıtepe 2017 yılında başlayan kentsel dönüşüm ve 2019 yılında ibadete açılan Çamlıca Camii ile ileriki dönemlerde Üsküdar'ın kentleşme seviyesi açısından örnek mahalleler arasında yer alması beklenmektedir. Yavuztürk Mahallesi ise yaklaşık 41.200 nüfusa sahip olan ve halen imar düzenlemesi bekleyen bir geçeköndü mahallesi niteliğindedir. Her iki mahallenin kuruluş ve gelişim süreçlerinin şekillenmesinde Anadolu'nun farklı bölgelerinden gerçekleşen iç göçler etkili olmuştur (Üsküdar Belediyesi, 2019). İmar planlaması olmayan bu iki mahalle fiziki ve sosyal olarak bir kent görünümünü ve niteliğini halen kazanamamış görünmektedir.

4. Bulgular

4.1. Madde Kullanan Ergenlerin Toplumsal Çevresi

Madde kullanan ergenlerin davranış ve tutumlarını anlamak için onların yaşadığı Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallelerinin sosyokültürel yapılarını ve bu ergenlerin sosyal bağlamını oluşturan aile, yakın çevre, okul, akran grupları ve sosyal medya gibi sosyalleşme birimlerinin incelenmesi kaçınılmazdır. Mahalle yapıları ve sosyal bağlam incelenirken, ergenlerin ve sahada gözlem

yapan aktörlerin perspektifi esas alınacaktır.

Mahallelerin kuruluş ve gelişim süreci incelendiğinde kırsaldan alınan göçlerin; mahallelerin fiziki ve sosyal koşullarının şekillenmesinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Kentleşme süreçlerinin devam ettiği bu mahallelere sonradan gelip dahil olan göçmenler, tanıdık ve hemşerilerinin de yardımıyla boş alanlar üzerinde kendi sosyo-ekonomik koşullarına uygun yeni yaşam alanları oluşturmuşlardır. Türkiye'nin farklı bölgelerinden aldığı göçlerle "Anadolu'nun bir mozaığı" (Dernek Görevlisi-2) haline gelen Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallelerinde altyapı ve yollar hala istenen düzeyde değildir. İdareci (1)'e göre, "Mahalle bir kere kurulmuş ve o kurulu düzen üzerinden" genişlemeye devam etmiş, "İmar konusunda sıkıntılı olduğu için binalar da" yenilenememiştir. Mahalleler kurulurken barınma ihtiyacına öncelik verildiği için sosyal mekanlar (park, kafe, spor merkezleri vd.) ya sınırlı tutulmuş ya da istenen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumu sağlıklı bir sosyalleşmenin önünde engel olarak gören İdareci (1), gözlemlerini öğrenciler üzerinden paylaşarak şöyle anlatmaktadır: "Buraya gelen insanların kültürel yapıları farklı. Ne köylü ne kentli ne Anadolu ne şehirli... İkisinin arasında sıkışmış bir kültür."

Genelde ekonomik sebeplerle kırsaldan kente gelen göçmenler, eğitim ve mesleki deneyim açısından nitelikli insan gücü gerektiren yeni yerleşim alanlarında var olma mücadelesi verirken kendilerini ve çocuklarını koruma noktasında yetersiz kalabilmektedirler. Muhtar (2), bu durumu şu sözlerle örneklendirmektedir: "Ailelerin eğitim durumları genelde zayıf" olduğundan dolayı "nafakayı temin" etmek gibi maddi sorunlarla baş etmeye çalışırken çocuklarını ihmal ediyor ve yeterince zaman ayıramadıkları için de "çocuğu kaybediyorlar". Ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması olası risklere karşı çocuklarını korumada yetersizliğe sebep olabilmektedir. Esnaf (4), köyden gelen ailelerde bu durumun daha sık görüldüğünü ifade ederek durumun ciddiyetini şöyle aktarmaktadır: "Köyden gelmiş. Ne bilsin? Sigaradan başka bir şey bildiği yok. Onu da sigara olarak görmüşse, sonuçta sigara gibi içiyorlar." Muhtar (1)'de bu mahallelerde sık görülen bu durumun ergenlerin "madde kullanımına" yönelmesini dolaylı olarak etkilediğini düşünmektedir.

Ailelerin eğitim seviyelerinin ve ekonomik durumlarının düşük olması ve aile bireyleri arasında madde kullanımının varlığı, literatürdeki bulgularla uyumlu olarak ergenleri madde kullanımına yönelten önemli etkenler arasındadır (Ünsal ve Sezgin, 2008). Katılımcılardan biri (Vaka-5) hariç diğerlerinin ailelerinde sigara-alkol kullanımı görülmektedir. Akraba ve yakın çevrede de yasal açıdan sorunlu maddelerin kullanımına rastlanmaktadır. Hatta bir katılımcının madde kullanan kardeşi cezaevine girmiş, bir diğerinin abisi ise madde kullanımı nedeniyle intihar etmiştir. Aile ve yakın akrabalarda olumsuz rol modellerin varlığı, ergenlerin psiko-sosyal gelişimlerinin yanında madde kullanım tutumlarını da etkilemektedir.

Ailelerin kent yaşamına uyum sürecinde karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlar, onlarla birlikte yaşayan çocukları da etkilemektedir. Özellikle ailelerinin yaşadığı yoksulluktan olumsuz yönde etkilenen göçmen çocuklar; ailelerine ekonomik destek olma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu durum, çocukların okuldan geriye kalan boş zamanlarında veya okulu terk etmek zorunda kalarak ayakkabı boyama, mendil satma, bakkal ve marketlerde sipariş işleri yapma gibi günlük işlerde çalışmalarına yol açmaktadır. Eğitim hayatına devam etmek yerine çalışmak zorunda kalmanın sebep olduğu birçok olumsuz etkinin yanı sıra, iş hayatında karşılaştıkları kötü rol modeller de ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde etkili olabilmektedir. Örneğin, Vaka (11) on dört yaşına kadar sigara da

dâhil hiçbir bağımlılık yapıcı madde kullanmadığı halde, işyerinde patronundan etkilenecek ilk deneyimini yaşadığını belirtmiştir. Merakla başlayan kullanım daha sonra da devam etmiştir: “İlk kullandığım madde ot [esrar] oldu. Çalıştığım iş yerinde patronum kullanıyordu. Biz de görüyorduk sürekli. Bize de güzel geliyordu, heveslendik.”

Çocuk yaşta İstanbul’a gelen veya bu mahallelerde doğup büyüyen gençler hem kente uyum sürecinde ailelerinin maruz kaldığı her türlü güçlüğü birlikte yaşamış hem de yaşadıkları bu kente adapte olmayı kolaylaştıracak sanatsal ve kültürel etkinliklerden yoksun kalmışlardır. Bu durum onların yeni yaşam alanlarını kabullenme ve aidiyet geliştirmelerini de olumsuz etkilemiştir. Bu gençlerin kent yaşamının bireye sunduğu imkânlardan yararlanamamalarının sebepleri analiz edildiğinde, durumun ailelerin maddi imkanlarının yetersizliği ve sosyal faaliyetlere katılımı yeteri kadar önemsememelerinin yanında, vakaların farklı ortamlarda kendilerini ötekileştirilmiş hissetmelerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bunun neticesinde de yaşadıkları kentte hep bir yabancı olarak kalmakta ve aidiyet duygusu geliştirememektedirler. Kendini yaşadığı bu kente ait hissetmediğini söyleyen Vaka (2), “Başka bi dünya burası, başka hayat, başka kültür... Burada hayatta kalmak zor bizim için” şeklinde duygularını ifade ederken, çocuk yaşta köyünden buraya gelen Vaka (3) de yaşadığı sorunların aidiyet gelişimini nasıl etkilediğini şu ifadelerle aktarmaktadır: “Şimdi bana deseler köy mü, İstanbul mu diye, köy derim. Kendimi İstanbul’a ait hissetmiyorum. Çünkü hayal ettiklerim ortada yok. Gecekonuda yaşıyorum. Köyde en azından bir ev vardı. En azından bir köy evi, herkesin gördüğü bir ev...”

Madde kullanımının bu mahallelerde daha görünür bir problem olmasının nedenleri hakkında farklı yaklaşımlar söz konusu olduğu görülmektedir. Esnaf (4)’e göre mahallede “tütün ve alkol” kullanımına karşı hoşgörülü bir yaklaşım söz konusu iken, uyuşturucu maddelere daha tepkisel bir yaklaşım vardır. Aslında “ikisi, hepsi” bağımlılık yapan maddeler olarak düşünülmektedir. Mahalle genelinde maddi durumu kötü olan ailelerin çoğunlukta olduğunu belirten İdareci (3), bu durumun ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki rolünü şöyle anlatmaktadır: “Maddi açıdan tam oturmamış bir bölge olduğundan madde kullanımı da fazla oluyor. Dolayısıyla çocuk dışarı çıktığında dayısında, amcasında, akranlarında bu madde kullananları görüyor. Dolayısıyla madde kullanımı ve etkenleri fazladır bu mahallede.” Ayrıca “Çocukların boş vakitlerini geçirebilecekleri yerler[in] pek yeterli” olmadığını belirten Muhtar (1), bu durumun da sağlıklı bir sosyalleşmenin temel bileşenleri açısından önemli bir sorun olduğunu söylemektedir. Bu yetersizlikler sebebiyle boş vakitlerini mahallelerindeki madde kullanan akranlarıyla geçiren ergenlerin madde kullanımına yönelme riski de artmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere madde kullanımı sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal bir meseledir. Bunun bir yansıması olarak mahalleli madde kullanan bireylerle yaşadıkları sorunları çeşitli örneklerle aktarmaktadır. Örneğin, Esnaf (2) günlük yaşantısında tanıdığı bağımlı bireylerle her karşılaştığında: “Ya kardeşim 1 liran var mı? 2 liran var mı? Sigaran var mı?” gibi sorularla rahatsız edildiğinden yakınmaktadır. Esnaf (1) ise yaşadıkları güvenlik sorunundan bahsederek, “belli bir saatten sonra dışarı çıkmaya” korktuklarını ifade etmektedir. İdareci (2) de bu problemin sosyal boyutunu şu şekilde belirtmektedir: “Yavuztürk’te bazı yerler var. Çekiniyoruz, oralara giremiyoruz, gündüz bile çok tehlikeli oluyor.” Mahallede hırsızlık olaylarının artmasının “tamamen uyuşturucunun neticesinde” olduğunu düşünen Dernek Görevlisi (2), yaşadıkları sorunların ciddiyetini şu sözlerle

belirtmektedir: “Dükkanlara zarar veriyorlar. Hatta cami musluklarını, lavabolarını çalıp sattıkları bile oluyor.” Özellikle de maddi durumu iyi olmayan ve bu sebeple madde temin etmekte zorlanan kişilerin “gasp yolu ile para alma” yöntemine gittiklerini de Muhtar (3) gözlemlerine dayanarak paylaşmaktadır. Yine, madde kullanımına bağlı çevresel tepkileri azaltmak isteyen ergenlerin, bireysel veya gruplar halinde mahallenin denetimden uzak, insanların yoğun olmadığı boş alanları, terk edilmiş binaları, belli bir saatten sonra parkları “saklanma alanları” olarak kullandıklarını aktarmaktadır. İdareci (6) ise, bu durumun sebebini şu şekilde yorumlamaktadır: “Görülüp kınanmaktan korkuyorlar kanaatimce. Bir de yaşamak istedikleri kafa ne ise ona müdahale edilsin istemiyorlar. O kadar para verip aldıkları maddelerin işlerini tam görmesini istiyorlar.”

Bağımlı kişilerin madde etkisindeyken sokağa yansıyan görüntülerinin de insanlarda korkuya sebep olduğunu düşünen İdareci (6), görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Aileler çocuklarını okula veya sokağa güven ortamında gönderemiyorlar... Köşe başında satış için bekleyenler, zom olmuş kafaların vücutlarını kontrol edememeleri, yerde yatıp titreyen gençler vs. Bunları görmek, bilmek hem o an için korkuya hem de kendi çocukları için endişeye sebep veriyor.” Günlük yaşamda karşılaştıkları bu sorunlar mahalle sakinlerinin, madde kullananları dışlamasına ve ötekileştirmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Mahalle sakinlerinin, madde kullanan kişilere karşı genel olarak tepkili olduğu görülmektedir. Bu tepkilerin odağında ise kullanan kişilerin kendilerine veya mallarına zarar verilmesinden duyulan endişe yatmaktadır. Çocukları adına da kaygı duyan bazı ebeveynler çocuklarının bu vakalarla iletişim halinde olmasını engellemeye ve onları dışlayarak çocuklarından uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Mahalle sakinlerinin tutumunu yıllardır o mahallede yaşayan ve aynı zamanda esnafılık yapan bir katılımcı şöyle ifade etmektedir: “Mesela anneler çocuklarına aman oğlum onla durma, aman oğlum onunla konuşma, takılma, işte muhabbet etme... Böyle ötekileştirme oluyor.” Bu durumun kendisi için de “sorun teşkil ettiğini” belirten katılımcı sözlerine şöyle devam etmektedir: “Yani ben [de] istemem etrafımda olmasını.” (Esnaf-2). Mahalle halkının ve yakın çevrenin madde kullananlara yönelik sergilediği toplumsal tepki sadece bağımlı kişilerle sınırlı olmayıp kimi zaman bizzat o kişilerin ebeveynlerini de hedef almaktadır. Baba (2), oğlu madde kullandığı için rahatsız olan komşularının “şikâyetçi olmaya” başladığını ve bir gün ev sahibinin gelip “kendim oturucam evimi boşalt” demesi üzerine taşınmak zorunda kalmalarını üzümlerle paylaşırken, Anne (2) de yakın çevresinin yaklaşımını şöyle ifade etmektedir: “Kayınvalidem ve elim çok üstüme geldi, beni suçladı.”

Madde kullanımı açısından yüksek risk taşıyan ergenlik döneminde ailenin rolüne dikkat çeken Üsküdar Kaymakamı, “aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının” onaylanmasının “artışta” önemli bir etken olduğunu ifade ederken, İlçe Milli Eğitim Müdürü de aile ortamında sevgi ve huzurun var olması durumunda “çocuklar başka arayış içerisine girmiyor ve aile tarafından da bilinçlendiriliyor” demektedir. Aksi takdirde oluşabilecek olumsuz gelişmelere dikkat çeken Psikolog (2), “Özellikle ailesi tarafından duygusal olarak ihmal edilmiş bireylerin maddeye daha çok yöneldiğini” belirtirken, ihmalkâr aile tutumlarını Muhtar (3) şöyle örneklendirmektedir: “Çocuklar okula mı gidiyor, sokaktalar mı bilmiyorlar. Ne sorguluyorlar ne araştırıyorlar. Böyle bir sorumsuzluk da var.” İdareci (3) ailelerin ilgisizliğinin madde kullanımına yönelmedeki etkisini şu sözlerle anlatmaktadır: “Aynı apartmanda dahi otursalar ailesinin ilgisiyle donatılmış çocuk kullanmazken ailesinde sorun olan çocuk kullanıyor.”

Ergenlerin sosyalleşip gelişmesinde ve toplumsal değerleri benimseyip içselleştirmesinde akranlarının olumlu desteği olabileceği gibi arkadaş grupları arasında madde kullanımının olması ya da madde kullanımına hoşgörülle yaklaşılması, madde kullanımına yönelme açısından ciddi bir risk faktörü olabilmektedir. Vakaların maddelerle tanışma aşamasında, arkadaş teşvikiyle maddeleri merak ettikleri ve deneme amaçlı ısrarlarına “hayır” diyemedikleri için madde kullanmaya başladıkları görülmüştür. Psikolog (1) bunun sebebini kendi danışanından örnekle şu ifadelerle açıklamaktadır: “Abilerimiz kullanıyordu işte, abilerimiz kullandığı için biz bunun iyi bir şey olduğunu zannettik. Bu da ne demek aslında, onların rol modellerinde yanlışlıklar olduğunu, rol modelleri bazılarının hiç yok, pusulasız, bazıları da yanlış rol modeller ediniyor.” Vaka (6) ise, arkadaş ortamının madde kullanmaya yönelmedeki etkisini kendi deneyimlerinden hareketle şöyle aktarmaktadır: “Arkadaş ortamında ister istemez deneme duygusu yaşıyorsunuz ve tatma duygusu yaşıyorsunuz. Bir kullanmaktan bir şey olmaz terimi aslında devamını getiren bir terim bence aslında yeni başlangıçları ifade ediyor.” Vaka (2) de madde kullanmaya başladıktan sonra eski arkadaşlarıyla görüşmediğini belirtmekte ve yeni arkadaş grubuyla olan iletişimin niteliğini de şu şekilde tanımlamaktadır: “...Bi’ nevi çıkar ilişkisi de düşünürdüm. Kullanmayan arkadaşın bana bir faydası olmaz, bana madde al desem almaz ama kullanan arkadaş alır. Para olursa ben de ona alır veririm.”

İncelediğimiz vakalardan yedisi okulu bırakma nedeni olarak madde kullanımına bağlı sorunları göstermişlerdir. Diğerlerinin nedenleri ise; ekonomik imkânsızlıklar, öğretmeni sevmeme, üzerinde okul baskısı hissetme, okuma-yazma güçlüğü, kendini derslere verememe, okuldan atılma, ilk karnenin zayıf olması sebepli koruyucu anne şiddeti ve suç işleme olarak belirtilmiştir.

Vakaların belirttiği okul terk sebeplerinin arkasında yatan ana etkenler okul idarecileri ve aileleri tarafından ise farklı şekillerde açıklanmaktadır. İdareci (3), öğrencilerin okula devamsızlıklarının “ailevi sebeplerden kaynaklı” olabileceği gibi “maddiyatın da” etkili olabileceğini belirtmektedir. İdareci (2) de eğitim dönemlerine ve parçalanmış aile yapısının önemine dikkat çekmektedir: “Bizde devamsız öğrenciler 5. 6. sınıfta olur. Bazen ailede boşanma gibi durumları varsa gelmiyorlar.” İdarecilerin bu bakış açılarının yanı sıra ebeveynler, çocuklarının okul devamsızlığını daha ziyade “okulu sevmeme” veya “akademik başarısızlık” gibi okul veya çocuk eksenli sebeplere bağlamaktadır: “Okul ortamını sevmiyordu. Akademik başarısı düşüktü. Birdenbire olmadı, zamanla ipler koptu” (Baba-1). Benzer görüşler Anne (2) tarafından da ifade edilmektedir: “Şımarıklık hep, şikâyet geliyordu. Dersleri hiç sevemedi.”. Anne (1) ise oğlunun kişisel nedenlerle okulu terk ettiğini aktarmaktadır: “Oğlum hiperaktif bir çocuktü. Sürekli yaramazlık yapıyordu.”. Ayrıca mahallelerde lise ve dengi okulların olmaması da 2. kademedden sonra devam etmek isteyenlerin önünde önemli bir engel olduğu anlaşılmaktadır.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki önemli etkenler arasında sosyal medya kullanımıyla film ve dizilerdeki içeriklerin olduğu görülmüştür. Örneğin, Vaka (6) izlediği bir filmde mafyanın para kazanma yöntemi olarak esrar ticaretinin konu edildiğini ve bu durumun insanlarda “filmde ve dizide bunlar yapılıyorsa” gerçek hayatta da yapılmasının “çok normal” olarak algılanmasına sebep olduğunu ve yasal olmayan boyutunun göz ardı edilmesine zemin oluşturduğunu düşünmektedir. Ayrıca film ve dizilerdeki bazı karakterlerin davranışlarını gündelik hayatında tekrarlayan kişilerin çeşitli suçlara bulaşmaya meyilli olabileceğini Vaka (13) bir arkadaşından şöyle örneklendirmektedir: “Onların giyindiği

gibi giyiniyor. Mesela emanet birisi bir şey söylesin, hemen o emaneti çıkaran birisini, birkaç tane de vurduğu oldu. Şu an da ceza evinde zaten. Uyuşturucuya karşı çıkmış bir film ama bu sefer de bıçaklamaya özendiriyor.”. Vaka (9) ise, internet ve sosyal medyanın madde kullanımına yöneltmedeki rolünü şu şekilde vurgulamaktadır: “Bizim dönemde sigara ile başları bazı şeylerin bağımlılığı ama şimdi internet ile başlıyor. İnternet ile çocuklar birçok şey ile tanışıyorlar. Bence artık bundan sonra, işte hani merdiven olarak tanımlamıştım ya, ilk merdiveni, ilk basamağı sigara değil de internet.”

Sosyal medyanın özendirici etkisine takipçileri üzerinden örnekler veren Vaka (13), “şarkı sözleri”, “giyim tarzları” ve “saç şekilleri” olmak üzere kişilerin kendilerini doğrudan rol model alma, imaj oluşturma ve yaşam tarzını benzetme eğilimine gittiklerinden bahsetmektedir. Vaka (12) de YouTuber videolarında “hem şarkı” söyleyip “hem kova” içen kişilerin “hayatta çok şey yaşamışlar gibi damar şarkılar” söylemesinin gençler üzerinde “özendirici etki” oluşturmalarının kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Sosyal medyanın bağımlı kişilerde yönlendirici etkisinin daha fazla olabileceğini düşünen Vaka (7), konuyla ilgili düşüncesini şöyle ifade etmektedir: “Filmde, haberde, özellikle bazı filmlerde bunu herkes bilir: Uyuşturucu sarılıyor, hap atılıyor. Hani bu bir rol, film de olsa gösteriyorlar. İster istemez insan bağımlıysa, hele o dönem içiyorsa, yanında da yoksa, ister istemez istiyor.”. Bu etkilerin sadece özendirmeyle sınırlı kalmayıp madde kullanımının devamlı olması yönünde de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Sosyal Bağlamın Ürettiği Sorunlar ve Madde Kullanım Süreçleri

Madde kullanımına yönelmede sosyal bağlamı oluşturan etken incelendiğinde aile içi sorunlar, rol model eksikliği, erken dönem okul terki ve akran etkisi ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, yaşadıkları mahallenin sosyo-kültürel imkânlar açısından eksiklikleri ve istihdam ve eğitim açısından yeterli imkânlar sunamaması madde kullanmaya yönelmede ortak etkenler arasında yer almaktadır. Vakaların yaşadıkları mahallenin yanı sıra, aile ve yakın çevrenin özellikle sigara ve alkol gibi maddelere karşı tutumlarının esnek olması ve hatta kullanan kişilerin varlığı ergenlerde algı yanılgısına sebep olmaktadır. Bu ortak sorunlara ilaveten, sosyal medyaya erişim imkânı ve bu ortamların aşağıda detaylı şekilde açıklanacağı üzere önemli tehlikeler barındırıyor olması vakaların madde kullanmaya yönelmesinde ortak etkenler olarak öne çıkmaktadır.

4.2.1. Ailelerin Kent Yaşamına Uyum Sürecinde Maruz Kaldıkları Problemler

Göç hareketliliği ve göçmenlik bu mahallelerde 20-30 yıl önceki güncelliğini yitirmiş olsa da göçün getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel sorunlar göçmenlerin yaşamını etkilemeye devam etmektedir. Yıllar önce mahalleye göç edenlerin barınma sorununu çözmek için kendi imkânlarıyla yaptıkları gecekondu tarzı evler mahallenin sadece görüntüsünü değil, yaşam biçimi de şekillendirmiştir. Kirazlıtepe’de kentsel dönüşümün başlamış olması sebebiyle kırsal yaşam biçiminin ve gecekonduların yerini görece yeni bir yapılaşma biçimi almaya başlamıştır. Diğer yandan kentsel dönüşümün henüz başlamadığı Yavuztürk Mahallesi “kentleşmeyi daha oturtamamış”, kentsel dokuyu sağlayamamış, bu sebeple de “İstanbul’a uyum sağlayamamış ailelerden” oluşmaktadır (İdareci-3).

Sosyal bağlamdaki katılımcılar ile vakaların göç hikâyeleri birlikte ele alındığında; yoksulluğun, göç öncesi ve sonrası göçmenlerin yaşamlarını kuşatan önemli bir sorun olduğu kanısına ulaşılabilir.

Özellikle kırsal bölgelerden yoksulluk sebebiyle göç edenler, kentte yeni bir yaşam kurabilecek gerekli imkânlardan yoksun oldukları için “yiyecek makarnayı bulmakta” dahi zorlandıkları (Baba-2) yıpratıcı bir süreçten geçmişlerdir. Sürece uyum sağlayamayan ve aileleri tarafından ihmal edilen ergenlerin vaka anlatımlarında evden kaçıp sokakta yaşama, mahalledeki kötü kişileri rol model alma, suç olaylarına karışma, madde kullanma, okul devamsızlığı ve terki gibi yaşamlarını yakından etkileyecek olumsuz gelişmeler görülmektedir.

Örnekleminizdeki ailelerin, yerleştikleri sosyal ortama uyum konusunda karşılaştıkları önemli sorunlardan birisi de madde kullanımına devam eden çocukları sebebiyle sosyal çevreyle ilişki kurmakta zorlanmalarıdır. Bu zorluğun temel sebeplerinden biri sosyal çevrenin madde kullanan kişilere yönelik dışlama ve ötekileştirmenin sadece kullanan kişilere değil, onların ailelerine karşı da yapılmasıdır (Baba-2 ve Anne-3). Bu sebeple ikamet ettikleri yerleri değiştirmek zorunda kalan veya komşularıyla ilişkilerini asgari seviyeye indirme ihtiyacı duyan aileler, kent hayatına uyum sürecinde zorlanmaktadır. Bu durum, kente uyum sürecini sağlayamamış ailelerin yoğunlukta olduğu mahallelerde madde kullanımına bağlı problemlerin artmasına sebep olmaktadır. Göç olgusunun -psikolojik ve sosyal etkileri dikkate alındığında- uyum süreci gecikmiş ve yaşadığı yere aidiyet geliştirememiş göçmenlerin üzerinde doğrudan değilse bile dolaylı olarak etkili olduğu ve göçmenlerin psikolojik dayanıklılıklarını zayıflatığı ön görülebilir. Özellikle de göçün zor koşullarına uzun süre dayanıklılık gösteremeyen aile ve bireylerde diğer olumsuzlukların yanında madde kullanımının da görülme olasılığı artabilmektedir. Madde kullanımı ile göç arasındaki ilişkiye vurgu yapan İdareci (5), konuyla ilgili gözlemini şöyle belirtmektedir: “Maalesef bulunduğum bölge dışardan göç alan bir bölge, madde bağımlılarına rastlamak gayet olağan bir şey.”

Ailelerin ekonomik durumlarının iyi olmaması ve eğitim seviyelerinin düşüklüğü hem çocuklarıyla olan ilişkilerinde yetersizliğe hem de kent yaşamının sosyo-kültürel aktivitelerine birlikte katılmayı engeller niteliktedir. Maddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalan ebeveynler çocuklarına yeterince zaman ayıramamakta ve onların eğitimini de ihmal etmektedir. Çocuklarının kimlerle birlikte olduğunu, boş zamanlarında neler yaptığını takip edemeyen ebeveynler gelişen bağımlılık sürecinin farkına çok sonra varmaktadırlar. Öğrendikten sonra ise profesyonel destek almak yerine ya olayı gizleme ya da şiddete başvurma yoluyla çözümler aramaya gitmektedirler. Bu durumun, madde kullanımını öncesi sorunlu aile ilişkilerine sahip ergenlerde, aileleri tarafından durumlarının öğrenilmesinden sonra iletişimlerinin kopma noktasına gelmesine, bazıları için de evlerinden uzaklaşarak sokaklarda madde kullanan arkadaşlarıyla birlikte yaşamaya başlamaya sebep olduğu görülmektedir.

4.2.2. Madde Kullanan Ergenlerin Maruz Kaldığı Sorunlar

Mahalle sakinlerinin madde kullanımına karşı doğru bir yaklaşım geliştirememiş olması madde kullanan bireylerin bağımlılık döngüsünden çıkmasını zorlaştırmaktadır. Kaygıların odağında ise kullanan kişilerden etkilenecek kendi çocuklarının da bu tür maddeleri kullanmaya başlaması endişesi yatmaktadır. Kendi çocuklarını korumak isterken diğerlerini dışlamakta ve ötekileştirmektedirler. Sosyal yaşantıdan dışlanan bu kişiler, madde kullanmak ve yaşamlarını devam ettirebilmek için mahallede insanlar tarafından yoğun olarak kullanılmayan park ve otoparkların tenha yerlerini, terk edilmiş inşaatları ve metruk alanları kullanmaktadırlar. Bu tür sosyal alanların denetimlerinin yeteri kadar yapılmaması bu alanların amaç dışı olarak madde kullanan

bireyler tarafından kullanılmasına yol açmakta ve mahallede yaşayanların güvenliğini de tehdit etmektedir.

Damgalanma ve ötekileştirilmenin sadece kullanım dönemiyle sınırlı kalmadığını belirten eski madde kullanıcısı (Dernek Görevlisi-1), bıraktıktan on beş yıl sonra bile bu soruna maruz kaldığını belirtmektedir. Dışlanmaya maruz kalanlar sadece kullananlar veya eskiden kullanmış olanlar değil, kullanımın yoğun olduğu mahallerde yaşayanlar da olabilmektedir: “Çocuklar dışlanıyor. Çünkü aileler istemiyor, çocuklarının Yavuztürk'teki çocuklarla arkadaşlık kurmasını.” (İdareci-5). Her ne kadar madde kullandıkları için mahalle ortamında dışlansalar da Vaka (2) ve (8) bu yaklaşımın sebebini anlayabildiklerini ve maruz kaldıkları bu sosyal izolasyonu “haklı” bulduklarını söylemektedirler.

Araştırma kapsamındaki vakalar kullanıma bağlı sorunlardan dolayı anne ve babalarıyla ilişkilerinin bozulduğunu söylemekte, onları üzdüklerini düşünmektedirler. Onlar hakkında konuşurken ya hiçbir şey söylememeye ya da suçlayıcı bir üslup kullanmamaya dikkat ettikleri gözlenmektedir. Yalnızca Vaka (5), madde kullanımını kendisine şiddet uygulayan babasına duyduğu öfkeye bağlamaktadır. Ayrıca ailesinde kendini değerli hissetmeyen ve çevresi tarafından dışlanan kullanıcı bireylerin öz saygılarının düşük olduğu da görülmüştür.

Muhtar (1), madde kullanan bireyler arasında “işsizlik had safhada” olduğu için, işsizliğin karşılaşılan en önemli sorunlar arasında yer aldığını belirtmekte ve üç aylık görev süresi boyunca kendisine “iş için müracaat eden kişilerin” sayısının bir hayli fazla olduğunu aktarmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırma neticesinde, madde kullanan bireyler arasında görülen bu işsizliğin en önemli sebepleri arasında mahalledeki ekonomik faaliyetlerin sınırlı olması, madde kullanımına bağlı sorunların devam ediyor olması, diploma sahibi olmamaları ve suç sabıkalılarının olması başta gelmektedir. İşsizlik, bu bireylerin stres seviyelerini etkilediğini ve gündemlerini meşgul ettiğini söylemek de yerinde olacaktır.

Katılımcıların hissiyatı değerlendirildiğinde yaklaşık yarısının (6/13) kendisini İstanbul'a ait hissettiği görülmüştür. Diğer yarısında ise; İstanbul'daki hayatından memnun olmama, uyuturucuya başladığından beri işlerin yolunda gitmemesi, gecekonduda yaşadığı için köyün tercih edilmesi, şehirde kaybolmuşluk ve İstanbul'un kendisini yutacağı hissi, İstanbul'da boğulma hissine kapılma gerekçeleri ile İstanbul'a karşı bir aidiyetin oluşmadığı saptanmıştır. (Vaka-12) kendisinden örnekle bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bir sıkıntı olur, bir derdin olur, elin kolun bağlanır, kimse yardım etmez. Hayattan zevk alacağın hiçbir şey kalmaz. Bir şeyden keyif almadığın zaman, yani çimen gibi oluyorsun. Zevk alacak bir şeyler arıyorsun.”

4.2.3. Ergenlerde Madde Kullanımının Başlama Zamanı ve Sebepleri

Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri kullanmaya başlama açısından her yaş grubu aynı riski taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, madde kullanmaya başlamanın belirlenmiş bir yaş eşiği yoktur. Fakat literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ergenlik döneminin bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle tanışma ve deneme amaçlı kullanım açısından önemli bir risk oluşturduğu görülmektedir (Özbay vd., 2018:88; Thatcher ve Clark, 2008:168; TUBİM, 2014). Araştırmaya dâhil edilen vakaların da madde kullanmaya başlama yaşlarının -literatürdeki bulgularla paralellik göstererek- ergenlik dönemine karşılık geldiği görülmüştür (Can, 2007:188; Gökler ve Koçak, 2008:103). Ayrıca, Hanna ve arkadaşlarının (2001:277) çalışmalarıyla uyumlu olarak, mülakat yapılan vakalarda sigaranın alkol ve diğer maddelere bağımlılığa

geçişte başlangıç maddesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Madde kullanımına başlama yaşı itibarıyla, bu çalışmadaki en düşük başlangıç yaşı literatürde de örneği bulunan 7 yaştr (Vaka-3, 7 yaşında sigarayla başlamıştır) (Yılmaz ve Türkkahraman, 2014:6). Çalışmaya dahil olan vakalar arasında madde kullanımına en geç başlayan kişi ise 17 yaşında sigaraya, 21 yaşında da diğer maddelere başlamıştır. Diğer vakalarda ise madde kullanmaya başlama yaşının 10 ile 14 arasında değiştiği görülmektedir. Madde kullanımına başlama yaşının bu yaş aralığında yoğunlaşması, bu durumun ergenlik dönemi özellikleriyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Vakalara, kendilerini madde kullanmaya yönelten sebepler sorulduğunda alınan cevaplarda; baş etmekte zorlandıkları sorunlardan uzaklaşma, stresli durumlarda iyi hissetme, keyif alma ve mutlu olma isteği, zevk alacak bir şey arama, nefse yenik düşme, “ortam” olarak tanımladıkları grup birlikteliklerine “hayır” diyememe, fizyolojik ve psikolojik olarak bu maddelere bağımlı olma gibi etkenler ön plana çıkmaktadır. Başlangıç sebepleri irdelendiğinde ise yaşam koşullarındaki zorluklar, çaresizlik hissi, yakın çevrede bu maddeleri kullananların varlığı, maddelerin etkilerini merak etme, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve eğitim seviyesi, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları veya ihmalkarlığı ergenleri bu maddeleri kullanmaya yönelten sebepler olarak sıralanabilir. Vakaların ilk kullandıkları madde genellikle sigara olmakla beraber, devamında onu esrar takip etmektedir. Ayrıca, alkol, bonzai vb. maddelerin tüketiminin de yaygın olduğu görülmektedir.

Madde kullanmaya 11-12 yaşlarında merakla başladığını söyleyen Vaka (7), “Hani insan ister istemez merak ediyor, çevresinde görüyor.” sözleriyle ergenlik döneminin yeni şeyleri deneme isteği açısından risk grubunu oluşturduğuna işaret etmektedir. Korku ile merak arasında merak duygusu baskın geldiğinde deneme amaçlı kullanımlar, süreç içerisinde bağımlılıkla sonuçlanabilmektedir. Maddeler hakkındaki bilgilerinin bilimsel bir kaynağa dayanmaması da ayrı bir etken olarak bulunmaktadır. Çok küçük yaşta (7-11 arası) madde kullanımına başlayan vakalar; madde kullanımıyla ilgili uyarılmadıklarını, zararlarını bilmediklerini ifade ederken, ergenlik döneminde madde kullanmaya başlayanlar ise olası zararların farkında olduklarını, ancak bu maddeleri yaşadıkları ailevi ve ekonomik sıkıntılardan uzaklaştırabilecek bir “zevk” aracı olarak gördüklerini söylemektedirler.

Aile içinde yaşanan geçim problemleri ve ilişki sorunları, ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli etkenlerdendir (Atar vd., 2016:43). Bunun yanı sıra, kişinin yakın çevresinde madde kullanan kişilerin varlığının ergenlerde olumsuz rol model oluşturduğuna dikkat çeken Üsküdar Kaymakamı konuyla ilgili görüşünü şöyle açıklamaktadır: “Arkadaş çevresinde veya aile bireylerinin herhangi birinde madde kullanım geçmişi varsa kişiyi doğrudan etkilemektedir.”.

Akran etkeninin özendirici etkisinin paylaşma ve birlikte kullanmaya teşvik edici olduğu vakaların söylemleri arasında yer alan bir diğer sebep olarak görünmektedir. Maddelerin ulaşılabilir ve her bütçeye uygun olması (Psikolog-1), sentetik maddelerin artması (Dernek Görevlisi-1), yeni maddelerin kullananlar arasında duyulmasının bu maddelere karşı deneme arzusuna yol açtığı ve bu durumun ergenlerin kullanım tutumlarında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Literatürdeki bulgularla uyumlu olarak, araştırmamıza katılan vakaların çoğunun arkadaş etkisiyle madde kullanımına başladıkları ve devam ettikleri söylenebilir (Özbay vd., 2018:87; Satan, 2011:191). Arkadaş etkisi detaylı bir şekilde incelendiğinde, madde

kullananların daha çok aynı durumda olan kişiler ile görüşme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu birliktelikte maddi imkânsızlıklardan dolayı maddeleri ortak kullanma, ortak mekânlarda zaman geçirme ve dışlanmışlığın getirdiği benzer sorunları yaşamaktan kaynaklı bir dayanışma duygusu bulunmakla birlikte çıkar ilişkisi de söz konusudur. Bunun yanı sıra, vakaların boş vakitlerini yapılandırılmış aktiviteler yerine arkadaş ortamlarında amaçsız olarak geçirdikleri görülmektedir (Ögel vd., 2007:18).

Okul terki yaşayan ergenlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri denetimli ve güvenli alanların yeterli olmaması, var olanların da gençlerin beklentilerine hitap edememesi mahallelerde gençlerin karşı karşıya kaldığı önemli bir sorundur. İlgili duydukları sportif ve sanatsal etkinliklerle meşgul olamayan ergenler, ailelerinden de yeterince destek göremediklerinde, mahallede “abi” dedikleri ilkökul mezunu (İdareci-1) kişilerle zaman geçirmeye başlamakta ve onların “ortam” olarak tanımladıkları çevrelerde bulunmaktadır. Bu “ortam”ların özendiriciliğinin madde kullanımına yönlendirmedeki etkisini Vaka (3) örneğinde görmekteyiz. Eğlenmek amacıyla “ortam” a katıldığını söyleyen Vaka (3), kendisine yapılan teklife “hayır” diyemediği için madde kullanmaya başlamıştır.

Mahallede okuyan, meslek sahibi olan ve ergenlerin kendilerine "olumlu rol model" alabileceği kişilerin sayısı oldukça azdır (Muhtar-2). Bunun yanı sıra maddi imkanları yeterli olmayan eğitim hayatlarını mezun olmadan veya diploma almadan sonlandıran ve düzenli bir şekilde “hayata katılmama” ve “gelecek kaygısı” endişesi taşıyan bu gençler; bir mesleği ve işi olmayan ve kolay yoldan para kazanan yanlış rol modelleri (Dernek Görevlisi-2) takip etmekte ve bu durumun sonucunda da gençlerin madde kullanımına yönelme olasılığı artmaktadır.

4.2.4. Uzak ve Yakın Sosyal Çevrenin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Vaka ve katılımcıların bu konudaki fikirleri ele alındığında ortak kabul edilebilecek görüş; kentleşme süreci devam eden, ekonomik ve kültürel problemleri olan bir mahallede büyümenin madde kullanımına sebep olmada etkili olduğudur. Üsküdar Kaymakamının açıklamalarına göre, çalışmamıza konu olan bu iki mahallede “Madde kullanım sıklığı Üsküdar ilçesinin diğer mahallerine oranla daha yüksektir.” Bu sebeple, bu tür sosyal bağlamlar madde kullanımına yöneltmede önemli bir etken olmaktadır. Bunun farkında olan Vaka (2), “Köyde yaşasaydım bu maddelerle tanışmazdım.” ifadesi ile bu duruma dikkat çekmektedir.

İş olanakları bakımından sınırlı olan bu mahallelerde yaşayanlar, çalışmak için başka semtlere gitmektedir. Başka semtlere gidemeyenler ise evlerin bodrum katlarında yer alan tekstil atölyelerinde, ana caddelerdeki fırın, market gibi küçük işletmelerde çalışmakta (Vaka-1-3-4), bir kısmı da işsiz kalmamak için geçici işlerle idare etmektedir (Vaka-5-6-7-10-13). Yaşadıkları bölgelerde ekonomik faaliyetlerin canlı olmaması ergenlerin maddi zorluklar yaşamasına ve geleceğe yönelik planlamalarında karamsarlığa sebep olmaktadır.

Sosyal ilişkilerini geliştirmek amacıyla diğer mahallelere gitmeleri halinde ise çeşitli sorunlarla karşılaşmakta ve farklı baskılara maruz kalmaktadırlar. Bunun en önemli sebebi, yaşadıkları mahallelerin fiziki ve sosyal koşullarının kent niteliği taşıyor olmasıdır. Örneğin, Vaka (6) kendi deneyimleri üzerinden Yavuztürk Mahallesi’nde yaşayan gençlerin maruz kaldığı kültür kaynaklı sorunları şöyle anlatmaktadır: “Başka bir ilçeye gittiğiniz zaman diğer insanlar sizin böyle bir ortamdan geldiğinizi anlayabiliyorlar.”.

Konuşma biçimi, giyim tarzı, yeme içme şekli gibi konularda hal ve tavırlarının diğer insanlar tarafından fark edildiğini hissetmektedirler. Kentleşemeyen bu mahallelerde büyüyen vakaların ve diğer ergenlerin, yetişkinlik döneminde de kent kültürüyle bütünleşme olasılığının düşük olması beklenmektedir.

Sosyal çevre tarafından sigara kullanımının göreceli olarak olumsuz karşılanmaması, ergenlerin bu maddeye başlamasını ve buradan diğer maddelere geçişini kolaylaştırmaktadır. Özellikle ailelerin sigaraya karşı fazla çekincelerinin olmaması ve çocuklarının yanında kullanıma devam etmeleri eğitimcilerin (2 ve 5) ve psikolog (1)'in de ifade ettiği gibi maddelerin zararlı etkileri hakkında algı yanılmasına sebep olmaktadır. Vakaların ebeveyn ve akrabalarının genelinde bu maddelerin kullanımının yaygın olması da eğitimcilerin görüşlerini destekler niteliktedir.

Algı yanılmasının yanı sıra, aile ve yakın çevrelerde bulunan kötü rol modeller, ergenleri madde kullanımına yönelten önemli faktörlerden biridir. Bu bağlamda, algı yanılması neticesinde satışı yasal olan sigara ve alkol gibi aile ve yakın çevrelerde sık görülen maddeleri kullanmaya başlayan ergenleri, çevrelerinde bulunan kötü rol modellerin de etkisiyle yasal olmayan ve bağımlılık yapıcı özellikteki maddeleri kullanma aşamasına geçmeleri kolaylaşmaktadır.

Mahallelerde eğitime devam eden veya eğitimini tamamlamış olan olumlu rol modellerin yetersizliği, çocuk ve ergenlerde örgün eğitime devam etme isteğinin az olmasının sebeplerindedir (Muhtar-2). Eğitimciler (1-2-5) ise diğer bir önemli etkenin ilgisiz ebeveyn tutumları olduğunu ileri sürmektedir (Özbaş, 2010:41). Söz konusu mahallelerde öğrencilerin ortaöğretimden sonra devam edebilecekleri bir lisenin olmaması da maddi durumu kötü ailelerin çocukları için bir dezavantajdır (Dernek Görevlisi-2).

4.2.5. Boş Zaman Aktivitelerinin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Kentleşme sürecinin devam ettiği mahallelerde büyüyen çocuk ve ergenlerin sosyal yaşama katılma imkânları diğer akranlarıyla aynı olmadığı gibi, yaşadıkları mahallenin dışına çıkma ve kent kültürüyle buluşma olanakları da sınırlıdır. Buldukları mahallelerde yeteri kadar sosyal imkân olmaması ise ergenleri kısıtlamaktadır. Sosyalleşme sürecindeki ergenlerin belirli bir alanda, aynı koşullarda ve ailelerinin muhafazakâr tutumları içinde sera tarzı kapalı bir kültürde yetişmesi kişilik ve karakter gelişimlerini etkileyebilmektedir. Ailelerin farklı sebeplerle çocuklarının sosyalleşmelerine destek olamadığı durumlarda, çocuk ve ergenler mahallede hâkim olan yaşam tarzıyla yetişmeye mecbur kalmaktadır. İncelenen vakaların biri (Vaka-2) dışında hepsinin sinema, kafe, tiyatro, gezi ve AVM'ye gitme sıklıklarının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Devlet kontrolündeki yurtlarda kalanlar, öğretmenlerinin denetiminde farklı sosyal etkinliklerde ve ortamlarda bulduklarını söylemektedirler.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde akran faktörü önemli bir etken olarak literatürde yer almaktadır (Erdem vd., 2006:115). Bu çalışmada elde edilen sonuçların da literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Örneğin, madde kullanımının yoğun olduğu mahallelerde ergenlerin boş vakitlerini geçirecekleri sosyal ortamlardaki arkadaş ve akran gruplarının bağımlılık etkisi olan maddelere başlamadaki rolünü Vaka (5) şöyle vurgulamaktadır: "Arkadaş ortamı bu işin bir piyonu. Arkadaş ortamı bütün ağların birleştiği yer."

4.2.6. Medya ve Sosyal İletişim Ağlarının Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Vakalara göre filmler ve diziler madde kullanımını özendirir. Filmlerde uyuşturucu kullananların yakalanmaması, mafyanın uyuşturucu satarak para kazanması, karakterlerin uyuşturucu "sarması", hap atılması madde kullananlara olumsuz örnek olmaktadır. Örneğin, Kurtlar Vadisi (ilk sezonda kokain içilmesi), Filinta ve Çukur gibi yapımların madde kullanıcılarını negatif yönde etkilediği, bunun yanı sıra, Adana Sıfır Bir gibi bazı dizilerdeki görüntülerin birçok vaka için özendirici olduğu vurgulanmıştır. Yine film ve dizilerde yer alan dram sahnelerinin, vakalara kendi tecrübelerini hatırlatmasından dolayı bireyleri duygulandırdığı ve özellikle içilen sigara adedini arttırdığı ifade edilmiştir.

Vakaların hepsi sosyal medyanın madde kullanımını özendirdiği görüşündedir. Devletin sosyal medyayı takibinin zor olduğu ve bu tür platformlarda uyuşturucu satıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca, sosyal medya fenomenlerine dikkat çeken vakalar, bu kişilerin sokaktan gelen kişiler olduğu, takipçilerinin daha çok 10-20 yaş arası kişilerden oluştuğu ve takipçilerini kolaylıkla iyiye de kötüye de yönlendirilebilecekleri görüşündedirler. Sosyal medya platformlarında paylaşılan ve kolaylıkla ulaşılan yaygın rap şarkılarının sözlerinde yer alan "kafamız güzel", "patlayalım", "vur dumana", "harmanımı almadım" gibi sözler, arabesk rap şarkıları ve bu şarkıların sosyal medyada yer alan kliplerinde madde kullanılması hem madde kullanımını teşvik etmekte hem de madde kullanan bağımlıları tetiklemektedir. Ayrıca, rap şarkıcılarının ve Youtuber'ların giyim tarzı, saç modelleri de ergenleri etkilemektedir (Özay ve Erol, 2020:356).

5. Sonuç

Madde kullanımına bağlı problemler sebep ve sonuçları bakımından birlikte ele alındığında madde kullanımının sadece bireysel boyutları olan bir sorun olmadığı, geniş kitleleri de yakından etkileyen toplumsal bir mesele olduğu görülmektedir. Bu araştırmayla, kentleşme sorunlarının devam ettiği mahallelerdeki sosyal bağlamı analiz ederek ergenlerin madde kullanım tutumlarına hangi unsurların etki ettiğini sosyolojik bir yaklaşımla ortaya koymak hedeflenmiştir.

Madde kullanımının belirli bölgelerde daha görünür hale gelmesinin sebepleri analiz edildiğinde, sosyal, ekonomik ve kültürel sebepler ön plana çıkmaktadır. Yaman'ın Bağcılar ve Esenler ilçelerinde yaşayan madde bağımlısı gençler üzerine yapmış olduğu çalışmanın örneklemini de bu sebeplere işaret eden çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaman, 2014:105-119). Özellikle de kırsal bölgelerden göç alan kentlerin plansız yerleşim alanlarında yaşayan göçmenlerin üstesinden gelemedikleri sorunlara bakıldığında, sosyal destek ağlarından yoksun olma, kent yaşamına aktif katılmama, kendilerini yaşadıkları yere ait hissetmeme ve gelecek planlamalarını yeni yaşam yerlerine göre tasarlamakta zorlanma gibi pek çok sebebin söz konusu olduğu görülmektedir. Aidiyet ve kimlik üzerine yapılan göç çalışmalarının pek çoğunda bu duruma yinelenen bir problem olarak yer verilmekte, çalışmalarda göç edenlerin büyük çoğunluğunun mekana uyum sağlasalar dahi topluma ait hissetmekte zorlandığına değinilmektedir (Balcıoğlu, 2007; Ilgın ve Hacıhasanoğlu, 2010: 67; Turut ve Özgür, 2018:154-155). Ayrıca bu bölgelerin kentte yaşayanlar tarafından sorunlu yerler olarak görülmesi kültürel bütünleşmenin önündeki engellerdendir. Kent yaşamına tutunmaya çalışırken yalnızlaşma sorununu aşmak isteyen göçmenler kendi aralarında ve genellikle mahalleyle sınırlı kalan bir etkileşim içindedirler.

Yaşadıkları kentin sosyokültürel ortamına aidiyet geliştirememiş olduğu gözlenen vakalar, burada yaşadıkları sorunların madde kullanımına yönelmelerinde önemli bir etken olduğunu ifade

etmektedirler (Balcıoğlu, 2007: 97-106). Aidiyet gelişiminde önemli rol oynayan sanatsal ve sportif aktivitelere imkân tanıyan sosyal mekanların yeterli olmaması ve diğer semtlere de maddi yetersizlikler sebebiyle gidememeleri bu olumsuz durumun devam etmesinde etkili olmaktadır. Özellikle boş zamanlarını beraber geçirdikleri akran grupları ve 'abi' diye hitap ettikleri olumsuz rol modeller aracılığı ile bağımlılık alt kültürüne dâhil olan gençler, bu döngüden çıkmayı başaramamaktadırlar (McGee vd., 2015:6). Tedavi ve rehabilitasyon programlarına katılma motivasyonlarının düşük olduğu gözlenen vakalar için madde kullanım zararlarını azaltacak daha cazip, yenilikçi ve gelişime açık uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Mahalleler bağlamında çocuk ve ergenlerin geleceği açısından bir diğer önemli etken de mevcut okulların yalnız ilk ve ortaokul düzeyinde olması, lise ve dengi okulların ise bulunmamasıdır. Bu durum aileleri tarafından ihmal edilen ve yeterince desteklenmeyen öğrencilerin eğitim hayatından erken ayrılmasına sebep olabilmektedir. Maddi durumu iyi olmayan aileler, çocuklarının eğitim için başka semtlere gitmesi yerine aile bütçesine katkıda bulunmasını tercih etmektedir. Bu duruma, vakalarla benzer yaş aralığında bulunan ve göç bölgelerinde yaşayan bağımlı gençleri konu alan çalışmalarda da rastlanmaktadır (Yaman, 2014:108-109).

Günümüzde sosyalleşme ve sanal iletişimin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan sosyal medya ağları, araştırmaya katılan vakalar tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal medya sayesinde maddelere erişmek daha kolay hale gelirken, maddeler hakkında her türlü içeriğe ulaşma olanağı da elde edilmektedir (Ögel, 2010:25). Bu durum iletişim ağlarının daha güvenli hale getirilmesi ve bilgi kirliliğinin azaltılmasına yönelik eylem planlarının hızlandırılmasını zaruri hale getirmektedir. Madde bağımlılığı ile mücadele etme amacıyla yapılan dizi ve filmlerdeki bazı sahnelerin de bu hassas gruplar üzerinde çağrıştırmaya veya özendirme etkisi yaptığı tespit edilmiştir (Yedekçi vd., 2017:37). Ayrıca, sosyal medyayı sık kullanan ve rol model arayışında olan ergenlerin davranışları üzerinde YouTuber'ların, sosyal medya fenomenlerinin ve film kahramanlarının etkili olduğu da araştırmanın bulguları arasındadır. Bundan dolayı gençlerin ulaşımına açık olan içeriklerin daha dikkatle incelenmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.

Ergenlerin bağımlılık yapan maddelere yönelmesinde ve kullanım tutumlarının şekillenmesinde ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, çocuklarıyla olan iletişimlerinin niteliği, anne baba rollerinde yetersizlik, ailede kötü rol modellerinin varlığı, çocuk işçiliği veya şiddet, ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmişliği, ailenin medeni durumu (boşanma, ayrı yaşama), ebeveyn kaybı ve aile içi iletişim kopukluğu gibi genel sorunlar çocuk ve ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki başlıca etkenlerdir (Sağlam vd., 2017:119). Uşaklı'nın yapmış olduğu çalışmada boşanmış annelerin çocuklarının yaşadığı sorunlara dair ifadelerine bakıldığında bahsedilen problemler de çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir (Uşaklı, 2013:204). Araştırma kapsamındaki vakaların ailelerinde de benzer sorunlara rastlanmakta ve katılımcıların gözlemleri de bu durumu destekler nitelikte görünmektedir.

Araştırmaya katılan vakaların tamamının aile ve yakın çevrelerinin bu maddeleri kullanıyor olması, kişilere verilen tavsiyelerin daha az etkili olmasına yol açmaktadır (Roupa vd., 2016:67; McGee vd., 2015:6). Bu durumun, özellikle ergenler üzerinde maddelerin zararları hakkında algı yanlışlığına sebep olduğu kanısını oluşturmaktadır. Nitekim vakaların da ifade ettiği gibi "kötü bir şey"

olsa büyüklerimiz kullanmazdı anlayışı madde kullanımına yönelmede yakın çevrenin etkisini desteklemektedir. Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle etkin mücadele yapılırken sadece kullanıcı bireylerin hedef kitle olarak görülmemiş aile, yakın çevre ve toplumu da kapsayacak şekilde bütüncül yaklaşılmasına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Madde kullanan kişilerin aile ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin de zamanla değiştiği görülmektedir. Örneğin; vakalar madde kullanımına başladıktan sonra aile üyeleriyle ilişkileri bozulmakta, bu süreç evden kaçma ve sokakta yaşamaya başlamakla sonuçlanabilmektedir. Evden kaçan ergenler içinde madde kullananların oranının yaklaşık 1/3 olması da bu durumun sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek, 2013: 40). Yine vakalar madde kullanmayan eski arkadaşlarıyla görüşmeyi keserek, zamanlarının büyük bölümünü kendileri gibi madde kullanan kişilerle geçirmeyi tercih etmektedirler. Bu yakınlaşmanın arkasındaki etkenler olarak madde temin etme ve birlikte kullanma, hatta bazı durumlarda aynı maddeyi paylaşma gibi sebepler sayılabilir.

Toplumlarda göreceli olarak kullanımı daha hoşgörüle karşılanan sigara ve alkol, vakaların madde kullanım öykülerinde de görüldüğü üzere genellikle madde kullanımı için ilk basamağı oluşturmaktadır (Ögel, 2010:25). Vakaların ifadelerine bakıldığında diğer maddelerin sigaraya sarılarak daha rahat kullanılabilmesi ve gizlenebilmesinin de bu noktada olumsuz bir etkiye yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden, sigara ve alkol kullanımı sadece kullanımından doğan zararlar açısından değil, aynı zamanda diğer maddelerin kullanımına götüren bir aşama olmaları bakımından da değerlendirilmeli ve geniş ölçekte verdiği zarar göz önüne alınmalıdır. Bu şekilde bir değerlendirme önleyici çalışmaların başarısını ve bu maddelerin gençler için oluşturduğu tehlikenin boyutunu daha iyi ortaya koyacaktır.

Madde kullanım yaşının giderek düşmesi çocukluk ve ergenlik döneminin önemini ortaya koymaktadır (Ögel, 2010:12). Araştırma kapsamında madde kullanım tutumlarını analiz ettiğimiz vakaların da maddelerin etkilerini merak etme veya deneme amaçlı kullanıma başlama yaşları genelde ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir (Altındağ vd., 2001:144). Ergenlik dönemini bağımlılığın gelişim evreleri arasında başlangıç aşaması ve risk grubu olarak görmek bağımlılık döngüsünün en zayıf halkasını tespit etmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu dönemde bireye kazandırılacak bilişsel düzeyde problem çözme ve eleştirel yaklaşabilme becerisi, olası tehlikelere karşı kendini koruma ve "hayır" diyebilme yetisi sağlayacaktır. Böylece, kişi maddelerin zararlı etkilerinden uzak kalabilirken, kullanan kişilere karşı duyarlı olma ve onları ötekileştirmeden toplumsal farkındalığın gelişmesine katkı verilmesi de mümkün olabilecektir.

Vakaların söylemleri analiz edildiğinde maddeler hakkındaki bilgileri duyuma dayalı olup, bilimsel nitelikte olmadığı görülmekte, erken dönem okul terki yaşadıkları için de doğru bilgiye erişim sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Diğer yandan kullandıkları maddelerin zararlı etkilerini bedensel, sosyal, psikolojik ve maddi boyutlarda yaşamalarına ve pişmanlık hissetmelerine rağmen tedavi ve rehabilitasyona yönelme istekleri istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durumun sebepleri vakaların sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılık göstermekle beraber madde kullanım sebebiyle yaşadıkları dışlanmayı tedavi süreciyle tekrar yaşamak istememeleri etkili bir sebep olarak görünmektedir (Yaman, 2014:118). Bununla birlikte Akbaş ve Mutlu tarafından yürütülen çalışmaya göre madde kullanıcılarının yaşadıkları problemler arttıkça tedaviye yönelme motivasyonları da güçlenmektedir.

(Akbaş ve Mutlu, 2016:25) Bu bakımdan kişilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak bağımlılığın doğasına ilişkin bilimsel nitelikli bilgilerin yaygınlaştırılması, bireysel ve toplumsal farkındalığın artmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Toplumda var olan madde kullanım probleminin sebeplerini sosyolojik açıdan ele almayı hedefleyen bu araştırma, özellikle ergen gruplar üzerine odaklanmış ve onları madde kullanımına yönelten etkenleri kendi sosyal bağlamlarında analiz etmiştir. Araştırmada yer alan grup ile onların sosyal bağlamlarını analiz etmek için seçilen katılımcıların gözlem ve deneyimleri, ergenleri madde kullanımına yönelten etkenlerin genel temsili için yeterli değildir. Fakat madde kullanımına yönelten etkenlerin bir kısmına ışık tutması itibarıyla hem madde kullanımını azaltmaya yönelik sosyal çalışmalar için bir kaynak oluşturmakta hem de literatüre bu anlamda bir katkı sağlama niteliği taşımaktadır. Madde kullanımına yönelten etkenlerin analizinden de anlaşıldığı üzere, bu eylemin karmaşık doğası ortaya koyulurken yalnız bir disiplinin alanından bakmak çalışmanın niteliğini ve etkisini de sınırlı kıldığından disiplinler arası iş birliğine duyulan ihtiyaç da çalışmanın sonuçlarındandır.

Kaynakça

- Akbaş, G. E., ve Mutlu, E. (2016). Madde Bağımlılığı Tedavisi Gören Kişilerin Bağımlılık ve Tedavi Deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 101-122.
- Alkaç, Ç., vd. (2018). Manisa İli İlköğretim Öğrencilerinde Sigara İçme Prevalansı. *Tuberk Toraks*, 66(3): 224-233.
- Altındağ, A., Oto, R., ve Özkan, M. (2001). İnhalanla İlişkili Bozukluklar. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 11(2), 6.
- Atar, A. Ö., Yalçın, Ö., Uygun, E., Çiftçi Demirci, A., ve Erdoğan, A. (2016). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Aile İşlevlerinin, Çift Uyumunun ve Anne Baba Tutumunun Değerlendirilmesi. *Nöro-Psikiyatri Arşivi*, 53(1), 38.
- Balcioglu, İ. (2007). Sosyal ve Psikolojik Açıda Göç. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Berg, B. (1998). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. (3. baskı). Allyn ve Bacon.
- Can, M. (2007). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Görülen "Madde Bağımlılığı" Alışkanlığı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K., ve Taner, S. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Gökler, R., ve Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 03(05), 89-89.
- Hanna, E. Z., Yi, H., Dufour, M. C., ve Whitmore, C. C. (2001). The Relationship of Early-onset Regular Smoking to Alcohol Use, Depression, Illicit Drug Use, and Other Risky Behaviors During Early Adolescence: Results from the Youth Supplement to the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *Journal of Substance Abuse*, 13(3), 265-282.
- Ilgın, C., ve Hacıhasanoğlu, O. (2010). Göç—Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi için Model: 5.
- Layder, D. (2014). Sosyal Teoriye Giriş (Ü. Tatlıcan, Trans.; 4. Baskı). Küre Yayınları.
- McGee, C. E., Trigwell, J., Fairclough, S. J., Murphy, R. C., Porcellato, L., Ussher, M., ve Foweather, L. (2015). Influence Of Family And Friend Smoking On Intentions To Smoke And Smoking-Related Attitudes And Refusal Self-Efficacy Among 9-10 Year Old Children From Deprived Neighbourhoods: A Cross-Sectional Study. *BMC Public Health*, 15(1), 225.
- Ögel, K., Ermağan, E., Eke, C. Y., ve Taner, S. (2007). Madde Deneleyen ve Denemeyen Ergenlerde Sosyal Aktivitelere Katılım: İstanbul Örnekleme. 8(1), 18-23.
- Ögel, K. (2010). Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme. Yeniden Yayınları.
- Özay, S., ve Erol, D. (2020). Ergenlerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları ile Narsisizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 2 (1), 354-371.
- Özbaş, M. (2010). İlköğretim Okullarında Öğrenci Devamsızlığının Nedenleri. *Eğitim ve Bilim*, 35(156).
- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., ve Eşici, H. (2018). Madde Bağımlılığı: Temiz Bir Yaşam İçin Bireyin Güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1), 81-130.
- Patton, G. C., McMorris, B. J., Toumbourou, J. W., Hemphill, S. A., Donath, S., ve Catalano, R. F. (2004). Puberty and the Onset of Substance Use and Abuse. *Pediatrics*, 114(3), 300-306.
- Roupa, Z., Vasilopoulos, A., Hatzoglou, C., Gourgoulanis, K., Kefaliakos, A., Mechili, E. A., Archangelidi, O., ve Diomidous, M. (2016). The Effect Of Family And Social Environment On Smoking Behaviour In Adolescence. *European Scientific Journal*, 12, 1857-7881.
- Sağlam, M., Kıvrak, M., ve Baysal, T. (2017). Ebeveyn Ayrılığının Çocukların Suça Sürüklenmesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 6(1), 111-120.
- Satan, A. (2011). Ergenlerde Akran Baskısı, Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34, 183-194.
- Şimşek, D. (2013). Ergenlik Döneminde Çocukların Evden Kaçma Nedenlerinin İncelenmesi: İstanbul İlinde Kurum Bakımında Olup Evden Kaçma Geçmiş Bulunan Ergenler Üzerinden Bir Değerlendirme [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Thatcher, D. L., ve Clark, D. B. (2008). Adolescents at Risk for Substance Use Disorders: Role of Psychological Dysregulation, Endophenotypes, and Environmental Influences. *Alcohol Research ve Health*, 31(2), 168.
- TUBİM. (2014). Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu. TUBİM.
- Turut, H., ve Özgür, E. M. (2018). Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 153-180.
- Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 195-208.
- Ünsal, A., ve Sezgin, S. (2008). Erzurum İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Sigara Kullanma Durumları. *Türk Toraks*

Dergisi, 10, 75–81.

- Üsküdar Belediyesi (2019). Mahallelerimiz. <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/mahalleler> [Erişim Tarihi: 11 Şubat 2020].
- Yaman, Ö. (2014). Uyuşturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yedekçi, B., Çelikay, H., ve Altıntoprak, A. E. (2017). Görsel Medyanın Sigara ve Alkol Kullanımı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *Bağımlılık Sarmalı: Biyopsikososyal Modelde Bireye Özgü Tedaviler*, 1, 37.
- Yılmaz, D., ve Türkkahraman, M. (2014). Önleme Çalışmalarında Antalya İli Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımının ve Risk Etkenlerinin İncelenmesi. *Journal of Educational Sciences*, 2(3), 1–20.
- Yılmaz, M. (2017). Prof. Dr. Kültegin Ögel: Plansız Kentleşme Anlayışı Gençleri Uyuşturucuya İtıyor. <https://www.birgun.net/haber/prof-dr-kultegin-ogel-plansiz-kentlesme-anlayisi-gencleri-uyusturucuya-itti-167818>. [Erişim Tarihi:12.06.2019].